

Слободян О.Ф.

здобувач,

*Центр перспективних соціальних досліджень
Міністерства соціальної політики України
та Національної академії наук України*

ВОЄННО-ПОЛІТИЧНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ПОСТРАДЯНСЬКИХ ДЕРЖАВ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Воєнна політика була й залишається важливим напрямком діяльності політичного суб'єкта незалежно від цивілізаційних умов та конкретно-історичних обставин його існування. Маючи власну динаміку розвитку (цикли «послаблення – посилення»), воєнна політика як правило перебуває в полі підвищеної уваги правлячої сили, оскільки пропонує найбільш дієві та ефективні засоби перетворення соціального середовища до вигляду, що задовольняє інтереси правлячої сили. Узагальнення теоретичних підходів дає змогу розрізнити дві платформи осягнення сутнісних витоків та змістовних параметрів воєнної політики. Частина дослідників вважає даний різновид політики складовою насамперед державної політики, спрямованої на застосування засобів збройного насильства задля реалізації загальнодержавних цілей [3, с. 528-529]. Інші науковці поширюють воєнну політику за межі власне держави, наділяючи воєнно-політичним мисленням політичні партії, громадські об'єднання, інші структури громадянського суспільства й навіть антиурядові сили. При цьому спрямованість воєнної політики, ініційованої недержавними суб'єктами, може бути різною – від підтримання державних воєнно-політичних акцій до прямої протидії, включно зі збройною боротьбою проти держави з метою захоплення політичної влади [4, с. 288]. Країнам, що схильні до авторитарно-тоталітарної моделі організації політичної влади, більш властиве державне (етатистське) розуміння сутності воєнної політики. Демократичні країни розуміють воєнно-політичні процеси як складне поєднання державних та недержавних зусиль в оборонній сфері.

Узагальнення державотворчих процесів у пострадянських країнах дозволяє стверджувати про створення їх правлячими елітами насамперед президентських політичних систем (республік). Це можна пояснити як слабкістю демократичних традицій, так і необхідністю концентрації владної енергії в одному управлінському центрі в умовах наявності значної кількості як внутрішньодержавних, так і міжнародних проблем, суперечок, протистоянь. Як наслідок, кількість президентських республік на пострадянському політичному просторі сягає дев'яти (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизія, Росія, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан), змішаних (парламентсько-президентських, президентсько-парламентських, суто парламентських) – шести (Грузія, Естонія, Латвія, Литва, Молдова, Україна).

З часом президентська форма державного правління в деяких пострадянських республіках видозмінилась у «суперпрезидентську». Її характерними ознаками став необмежений і неконтрольований спосіб

використання влади главою держави, вторинна роль законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, довільне трактування терміну перебування глави держави на посаді, що дозволило кількаразово пролонгувати повноваження чинних президентів, створення механізмів передачі влади «політичному спадкоємцю» на недемократичній основі тощо. Насамперед йдеться про РФ, Білорусь, Казахстан, Туркменістан, Узбекистан, Таджикистан.

Непрезидентським республікам СНД властивий комбінований спосіб формування воєнної політики, що поєднує її державну та недержавну складові. У даному випадку враховується доволі значний спектр воєнно-політичних інтересів, які артикулюються не лише владними органами, а й структурами громадянського суспільства. За допомогою легітимних нормотворчих процедур такі інтереси інтегруються в загальнонаціональний варіант воєнної політики, що закріплюється у воєнній доктрині держави. На противагу цьому, президентські («суперпрезидентські») республіки зберегли традицію державного (президентського) визначення воєнної політики з мінімальним врахуванням недержавних джерел її продукування або навіть з їх повним ігноруванням. В умовах недемократичного розвитку політичного процесу це може призвести до набуття воєнною політикою антинародних рис, виконання нею насамперед функцій силового убезпечення правлячого режиму з одночасним ігноруванням воєнно-політичних позицій громадян та їх об'єднань.

Інституціоналізація воєнної політики є невід'ємним елементом її перетворення у практичний механізм соціально-політичної діяльності владарюючого суб'єкта. Усталеною традицією ХХ ст., значення якої зберігається й зараз, стало цілеспрямоване створення владою воєнної організації держави – сукупності органів державної влади, військових формувань, що утворюються у легітимний (законодавчо визначений) спосіб та діяльність яких спрямовується на захист політичної системи від загроз та небезпек внутрішнього і зовнішнього походження. Президентські республіки СНД, як правило, обрали воєнну організацію як інституційну основу силового убезпечення політичного процесу. Законодавство з питань національної безпеки і оборони цих країн одним з найбільш важливих напрямків розвитку політичної системи визначає створення та підтримання у дієздатному стані воєнної організації держави. Впродовж 1991-2005 рр. власну Воєнну організацію намагалась створити й Україна, що було відбито в національному законодавстві [1].

Організаційним антиподом «воєнної організації держави» в демократичних країнах обґрунтовано вважається «сектор безпеки і оборони», який відбиває явище деєтатизації воєнної політики [2, с. 384]. Деєтатизація означає синхронне продукування даного різновиду політики як уповноваженими державними органами, так і недержавними структурами – політичними партіями, громадськими організаціями, аналітичними центрами, мас-медійними структурами тощо. Деєтатичні процеси можуть сприйматися як невинуваті «розмивання» воєнно-політичної цільності держави, що категорично суперечить тоталітарним (авторитарним) стереотипам сприйняття соціально-силової практики. Разом з тим, існують усі підстави розглядати деєтатизацію

воєнної політики як варіант її диверсифікації в умовах демократичного державотворення, як модель конструктивної інтеграції державного та громадського потенціалів оборонного мислення.

Створення сектору безпеки і оборони відбиває західні (демократичні) підходи з питань вироблення та практичної реалізації воєнної політики. Непрезидентські республіки СНД схильні вважати даний сектор інституційною основою збройно-силового впливу на соціальні реалії. Президентські (тим більше «суперпрезидентські») системи традиційно ставлять на воєнну організацію держави як базовий інструмент імплементації воєнної політики в політичні відносини – і зовнішні, і внутрішні. Одноосібне розпорядження силовим потенціалом держави додатково засвідчує концентрацію в руках правлячого суб'єкта усієї повноти воєнно-політичних повноважень.

Вибір між сектором безпеки і оборони та воєнною організацією держави переконливо засвідчує звуження демократичних чинників розвитку президентських держав СНД. Крім того, він додатково аргументує геополітичний вибір пострадянських країн – у напрямі західних безпекових інституцій (непрезидентські країни) або ж російських воєнно-політичних форматів (президентські республіки).

Список використаних джерел:

1. Закон України від 19.06.2003 р. «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/975-15>
2. Кузьмук О. І. Формування та еволюція Воєнної організації (сектору безпеки і оборони) України (1991-2012): Монографія / О. І. Кузьмук. – К.: НУОУ ім. І. Черняхівського, 2013. – 436 с.
3. Мануйлов Є. Політика воєнна / Є. Мануйлов // Політологічний енциклопедичний словник; за ред. М. П. Требіна. – Х.: Право, 2015. – 816 с.
4. Смолянук В. Ф. Политика военная / В. Ф. Смолянук // Государственное управление в сфере национальной безопасности: словарь-справочник; под общ. ред. Г. П. Сытника. – К.: НАДУ, 2012. – 496 с.